

LA LLENGUA CATALANA ALS CENTRES: MODEL I ACTITUDS

El sistema educatiu constitueix un element de compensació de la desigualtat social evident entre el català i el castellà. Teòricament, la política lingüística, en general, va destinada, al nostre país, a aconseguir els objectius marcats per l'Estatut d'Autonomia, que estableix la doble oficialitat de català i castellà. Fer aquesta doble oficialitat efectiva en els diversos àmbits constitueix una de les tasques fonamentals encarregades als poders públics que se n'ocupen.

En el marc de la política lingüística més general, el tractament educatiu de les llengües es troba emmarcat dins els objectius que emanen de l'Estatut d'Autonomia (i, per tant, de la doble oficialitat català-castellà) i, a nivell europeu, de l'Estratègia Europa 2020, per a la Societat del Coneixement. Per tant, en l'àmbit estricte del nostre país, hem d'aconseguir que tots els estudiants, en acabar la seua formació obligatòria, dominin fluidament, tant oralment com per escrit, el català i el castellà. Així mateix, també s'estableix com a objectiu del nostre sistema educatiu que els estudiants de les Illes Balears dominin una tercera llengua. I tot plegat s'emmarca perfectament dins l'Estratègia Europa 2020, que estableix com a objectiu general per a tots els ciutadans europeus, que siguin capaços de desenvolupar amb tota normalitat les seues activitats en tres llengües. I, encara més, a les àrees considerades "bilingües" (terminologia i conceptologia que podríem criticar molt extensament), l'objectiu seria 2+2. És a dir, a mitjà termini, entre nosaltres, hauríem de tendir a comptar amb una ciutadania que dominàs les dues llengües oficials de la comunitat autònoma i dues llengües més.

De fet, al conjunt de la Unió Europea, hi ha una majoria de països que no compten amb ciutadans que compleixin els estàndards que es proposa l'Estratègia Europa 2020. De fet, només hi compten alguns països nòrdics (Suècia, Dinamarca, i, fora de la Unió, Noruega) i s'hi acosten d'altres estats situats al nord de França, a l'orient del Regne Unit i a l'occident de l'antiga Europa de l'Est (ço és, Holanda o Bèlgica). La resta, de manera generalitzada, en queden molt lluny.

Espanya és un dels estats de la Unió, malgrat l'existència de Galícia, del País Basc, del País Valencià, de Catalunya i de les Illes Balears, on el cinquanta per cent de la població és capaç de desenvolupar la seua activitat només en una llengua: la que parlen, escriuen i llegeixen de manera única (això quan escriuen i llegeixen). El gran problema lingüístic del regne d'Espanya no són, evidentment, els conflictes que es puguin plantejar amb les llengües dites (per ells) perifèriques, sinó el fet que la meitat dels ciutadans només parlen una llengua. Aquest és el gran problema, que mai no plantegen d'una manera clara i oberta.

Dins el nostre sistema educatiu, a les illes Balears, comptam amb un instrument que ens serveix per emmarcar el funcionament lingüístic dels centres i les tasques a portar a terme per fer-lo efectiu. Es tracta, com ja és conegut, dels Projectes Lingüístics de Centre. Els PLC marquen, d'acord amb la legislació vigent, el marc normatiu lingüístic dels centres educatius no universitaris a la nostra comunitat autònoma.

A més a més, als centres educatius hi ha un organisme encarregat de la dinamització lingüística i de fer la funció d'òrgan assessor dels òrgans col·legiats del centre a l'hora d'articular l'articulació lingüística: la Comissió de Normalització Lingüística.

FUNCIÓ DEL PROJECTE LINGÜÍSTIC DE CENTRE.

L'objectiu bàsic i fonamental del Projecte Lingüístic de Centre és establir un marc que faci possible dur a terme l'objectiu educatiu bàsic en matèria de llengua: que tots els alumnes, en acabar la seua escolarització obligatòria, dominin fluidament, tant oralment com per escrit, les dues llengües oficials de la comunitat autònoma: el català i el castellà. I, així mateix, que tinguin nocions suficients, a nivell operatiu, d'una tercera llengua, en la qual teòricament també han de poder desenvolupar normalment les seues activitats.

Establert clarament l'objectiu, el PLC ha de marcar les pautes que s'han de traduir a decisions en el camp de la planificació educativa per fer efectiu aquest objectiu. És a dir, s'ha de marcar el camí clar per arribar-hi.

Evidentment, els PLC han de tenir en compte la situació de partida en relació a les diverses llengües en cada entorn concret. De manera generalitzada, a la nostra part del món, el català encara ocupa una posició subalterna dins la nostra societat. I la posició social de la llengua té una incidència directa en les actituds lingüístiques dels estudiants. D'altra banda, les actituds lingüístiques positives resulten del tot bàsiques perquè l'aprenentatge de la llengua, de qualsevol llengua, es faci en unes condicions mínimament normals. Per tant, els PLC hauran de fer una incidència molt directa en plans adreçats a millorar les actituds lingüístiques, sempre que això sigui necessari.

Una tasca àrdua i difícil és aconseguir que el català sigui vist i percebut pels alumnes com la llengua vehicular habitual del nostre sistema educatiu, en comptes de ser vist i percebut com una matèria d'estudi més, i, per tant, com una qüestió que fa referència al professorat de català i no al conjunt de cada centre educatiu. No fa falta dir que aquesta percepció esbiaixada en moltes ocasions no la tenen només els alumnes, sinó que la comparteixen, d'una manera conscient o no tan conscient, una part important dels integrants dels claustres. El professorat projecta sobre l'alumnat les actituds lingüístiques pròpies, de manera que seria molt important rebre una formació adequada en relació a la difusió d'actituds lingüístiques. Pensem que, senzillament, a través dels nostres usos lingüístics quotidians, a través dels nostres hàbits lingüístics, ja transmetem actituds. I ho estam fent contínuament, encara que no ens n'adonem (o que no sempre reduïm a actes pensats i valorats els nostres comportaments sociolingüístics).

La formació del professorat, certament, ultrapassa els límits d'allò que pot establir i que ha d'establir un Projecte Lingüístic de Centre, però no hem d'oblidar que una part important d'aquesta formació parteix dels centres, i és més efectiva quan es duu a terme als centres i guarda una relació amb l'activitat que hi desenvoluparan els professionals de l'Educació. En aquest sentit, consideram important que es faci incidència en els centres en la necessitat de reforçar les actituds lingüístiques del professorat i que es generalitzin els cursos de formació (en centres) al voltant de les actituds. Sense un canvi dràstic en les actituds lingüístiques, la nostra tasca com a ensenyants de/en català perd una part importantíssima de la seua eficàcia. Amb unes actituds positives, en canvi, l'eficàcia augmenta exponencialment.

OBJECTIUS BÀSICS DELS PROJECTES LINGÜÍSTICS DE CENTRE

L'objectiu fonamental dels PLC és aconseguir que tots els estudiants de les nostres illes (de cadascun dels centres d'ensenyament secundari), en acabar la seua escolarització obligatòria, dominin fluidament, tant oralment com per escrit, les dues llengües oficials de la nostra comunitat autònoma: el català i el castellà. I, així mateix, que siguin fluids en una tercera llengua, que generalment serà l'anglès.

Els PLC, idò, han d'anar encaminats a realitzar una tasca correctora de les disfuncions que, en aquest procés d'ensenyament-aprenentatge, sorgeixen de les desigualtats existents en el si de la nostra societat, coneixent-ne prèviament les dificultats i les traves esperables. Ha d'incidir, per tant, en els usos i hàbits tant de professorat com d'alumnat dels centres. I, com a condició prèvia a aquesta incisió en els usos i hàbits, ha d'incidir en les actituds lingüístiques dels uns i dels altres. Es tracta d'una tasca d'unes grans dimensions, quan s'encomana en solitari al sistema educatiu. Però la crua realitat ens mostra que és bàsicament a l'àmbit de l'Educació on es realitzen avanços importants en el procés de normalització de l'ús de la llengua catalana.

A la resta d'àmbits, la situació és molt desigual. El català té una presència relativament saludable en els mitjans de comunicació públics, poca presència en els privats (si n'excloem ràdios i televisions locals), una presència fluctuant en l'àmbit sociolaboral, una presència també fluctuant en l'àmbit del lleure i una presència absolutament residual a determinades administracions (com ara l'administració perifèrica de l'Estat o l'administració de Justícia). L'Educació, doncs, ha pres un paper abanderat en la defensa de la llengua que, des del meu punt de vista, només li correspon parcialment. Però no pot defugir la tasca empresa, i encara menys en les circumstàncies actuals. (Només hem de fer per manera que això no ens produeixi un plus d'angoixa, a afegir a la part que ens en correspon per la feina que feim).

IMPORTÀNCIA DE LES ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES

Les actituds lingüístiques resulten bàsiques, com ja hem apuntat, per al procés d'ensenyament-aprenentatge de la llengua catalana (i de la resta de llengües involucrades en el nostre sistema educatiu).

Per tant, haurem de fornir pautes que permetin treballar-les, en el context del procés d'ensenyament-aprenentatge, tot fent per manera que aquest treball formi part del projecte general de centre i que no s'identifiqui, en cap cas, com una dèria del Departament de Llengua Catalana.

Existeixen moltes maneres de treballar les actituds lingüístiques, però sempre s'ha de fer amb una participació activa per part dels alumnes.

Algunes idees: treballar escales d'actituds. En aquest sentit són molt adequades l'Escala de Likert (es tracta d'una escala numèrica) i l'Escala de Thurstone (expressada a través d'una gradació d'opinions). (Ajuntarem tasca de treball d'ambdues escales)

Un altre instrument adequat són les enquestes. La realització d'enquestes enriqueix la nostra percepció sobre les actituds i els usos lingüístiques perquè ens obliga a reflexionar sobre:

-què volem analitzar

- en quins subjectes
- en funció de què volem saber
- a quins nivells
- etc.

Així mateix, es pot indagar i realitzar recerca (tant per part del professorat com de l'alumnat) al voltant de les actituds lingüístiques (com es generen, quin és el seu component històric, com varien en funció dels mecanismes de poder, etc).

IMPORTÀNCIA DEL MODEL DE LLENGUA

Un dels hàndicaps que pateix el procés de normalització de la llengua catalana (i que sovent s'ha usat per incidir negativament sobre les actituds lingüístiques) ha estat la manca de cohesió de la llengua. Aquesta manca de cohesió no prové del fet que la llengua sigui més descohesionada que d'altres (tot al contrari), sinó de la situació social en què es troba, i del seu estatus polític.

El català és una llengua amb un grau de variació interna mitjà, però la percepció dels parlants és d'una gran variació (mentre que a llengües amb molta més variació però amb estàndards sòlidament assentats, la percepció de variació interna resulta molt menor).

Així, idò, el model de llengua té una incidència directa en les actituds i en les percepcions dels parlants. Per això d'alguns models d'estàndard se'n pot dir que són artificials, mentre que d'altres semblen totalment naturals; d'uns se'n pot dir que són inventats, mentre que d'altres sembla que s'han desenvolupat de manera més o manco automàtica. I sobre uns sembla que hi ha planificació lingüística, mentre que sobre d'altres fa l'efecte que no n'hi ha (justament quan són els que en tenen més i els que la tenen més intensa).

Això dóna lloc a algunes paradoxes:

-Es perceben com a "imposades" les llengües mal imposades, mentre que les llengües sòlidament imposades es perceben com a no imposades.

(En aquest sentit podríem parlar de la "planificació banal", en el mateix sentit en què s'usa el concepte de "nacionalisme banal", aquell que resulta tan intens que és percebut com a inexistent o com a natural en una societat determinada).

-Es perceben com a molt fragmentades dialectalment llengües que no ho són gaire (ex. el català), mentre que d'altres que tenen una gran variació dialectal són percebudes com a llengües fortament unificades (p.e. l'espanyol).

El grau de fragmentació no guarda relació amb la diversitat natural de la llengua, fruit de l'evolució de segles, sinó amb la fragmentació política que pateixi la comunitat lingüística (ex. una llengua poc fragmentada políticament, com ara el txec, serà percebuda com una llengua més unificada que no el català, molt més fragmentada políticament).

-A determinades llengües l'estàndard o registre comú és percebut com a "natural", mentre que a d'altres és percebut com a "artificial".

Aquest fet guarda relació, pràcticament en exclusiva, amb el grau de consolidació de l'estàndard com a registre d'intercomunicació interdialectal o supradialectal i en la seua acceptació per part del conjunt de la comunitat lingüística. (Així, es pot percebre el català estàndard –o comú- com un registre artificios, improp, mentre que hom sol percebre l'alemany estàndard –comparativament molt més artificios- com una forma natural de la llengua, a utilitzar en àmbits formals).

ALGUNS CANVIS DE PERSPECTIVA EN RELACIÓ AL REGISTRE A UTILITZAR:

Per introduir amb normalitat un registre lingüístic unificat, sense perdre la genuïtat ni la proximitat amb el català parlat a cada lloc, resulta del tot necessari canviar l'òptica en què la subordinació lingüística ens ha acostumat a veure les coses referides a la llengua.

Vegem-ne alguns exemples:

-I si consideràvem terme com "noi", "al·lot" i "xiquet" com a sinònims, i no com a formes geolectals específiques?

(A Cambrils, província de Tarragona, hi ha un bar que es diu "Cal Noio", perquè el va obrir un cambrilenc que es va casar amb una barcelonina. La barcelonina era "la noia" i, per tant, el seu home va passar a ser "el noio". Molt propi de poble petit! A Cambrils, com a la major part de la demarcació de Tarragona, un "noi" és un "xic" o un "xiquet". Una de les colles castelleres més conegudes són els Xiquets de Valls, res de "nois"!).

-I si posàvem el "tassó", el "got" i el "vas" dins els àmbits geogràfics pertinents, a més de considerar-los com a sinònims?

(Observem les especificitats de cada illa i remarcuem els creuaments amb àrees concretes del continent, i ens sortirà un mapa molt més interconnectat i difús que els habituals mapes que ens mostren la divisió dialectal de la llengua catalana).

-I si enteníem les especificitats baleàriques de la conjugació verbal com a clàssiques i no com a pròpies d'un dialecte determinat de la llengua catalana?

(Pensem, per exemple, que Mestre Fabra va intentar que fossin les estàndard o comunes en la normativització de la llengua, però els seus col·laboradors ho varen trobar massa agosarat, un pas de frenada del mestre, i ell va cedir).

-I si fèiem una aposta per la genuïtat i miràvem de reduir al màxim la interferència (que, al cap i a la fi és l'element que ens pot dissoldre o pidginitzar)?

MATERIALS D'ACOMPANYAMENT

-Exemples d'escala (de Likert i de Thurstone).

-30 prejudicis lingüístics

-Treballar actituds lingüístiques

-Quin model de llengua a l'ensenyament (paper per a l'IES Santa Maria d'Eivissa, per encàrrec de la CCP i del Consell Escolar).